

**КОНСУЛСТВОТА КАТО ФАКТОРИ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ
РАСТЕЖ В БЪЛГАРСКОТО ВЪЗРАЖДАНЕ**

**CONSULATES AS FACTORS OF ECONOMIC GROWTH
IN THE BULGARIAN REVIVAL**

Симеон СИМЕОНОВ
Simeon SIMEONOV

DOI: 10.61836/JVDP7820

Received: 1.08.2023
Available online: 21.11.2023

***Abstract:** This article sheds light on the role of consular institutions as factors of economic growth in the Bulgarian lands before the Liberation from Ottoman rule. Based on a comparative study covering some of the most influential consular representatives in Bulgaria, the article outlines the challenges facing foreign consulates in decades marked by imperial decline, relentless reforms and economic turmoil. Particular emphasis is placed on the interrelationship between political, diplomatic, societal and economic imperatives – as institutions operating in different public spheres, consulates often had to find a balance between these disparate fields of action. In what way and to what extent did consulates prioritize economic activities and were their economic designs crowned with success? What were their economic goals and how did they contribute to achieving economic growth? Finally, what importance can be attached to consular services in the context of different Bulgarian urban economies – and are they representative of the wider Balkan context? The article conceives of consulates as important institutions in the international infrastructure of the Balkans, which fostered the integration of the region into European commercial networks and the modern international community in the late nineteenth century.*

Key words: consuls, Bulgarian National Revival, institutions, integration, capitulations, modernization, Tanzimat

JEL: N43, N73, N93

Историографията на Българското възраждане отдавна се занимава с въпроса за факторите на икономическия растеж в тази знакова за нашето общество епоха. Благодарение на дългогодишните изследвания на редица изтъкнати учени контурите на българската стопанска история в епохата на Възраждането изглеждат добре установени (Hinkov, 1947; Dimitrov, 1953; Natan, 1957; Gandev, 1962;

Hristov, 1964; Todorov, 1972; Tsvetkova, 1972; Genchev, 1978; вж. също Vezenkov, 2006; Daskalov, 2006). И все пак, определени аспекти от стопанската история на българите през Възраждането остават сравнително непроучени. Такъв е случаят с чуждестранните консулски агентства по нашите земи, които остават в периферията на историографската, а и обществената дискусия относно икономическото развитие в Българското възраждане. На тях обикновено се гледа като проводници на западни интереси, които са по-скоро от дипломатическо и политическо, отколкото от икономическо естество (Pantev, 1972, pp. 17–19; Vasileva 2020). Това е напълно разбираемо, тъй като добре проученият изворов материал недвусмислено показва като цяло слабо значение на Югоизточна Европа за западноевропейското *икономическо* развитие през XIX век (Preshlenova, 2023, p. 203). Тази икономическа изостаналост на региона обаче контрастира с огромното му значение за европейската дипломатическа и военна надпревара за надмошцие в апогея на Източния въпрос. Ето защо когато европейските консули присъстват в разкази за Българското възраждане, то е на фона на по-значимите в икономически план западни инвеститори като дружество „Лойд“, „Месажри маритим“, Австрийското императорско и кралско параходно дружество и т.н., а не като икономически играчи *sui generis*.

Настоящата статия се стреми да преразгледа това аналитично възприятие, като проследява четири основни приноса на консулските институции за българския икономически растеж: (1) трайно интегриране на българските земи в европейската дипломатическа и икономическа система; (2) концентриране на чуждестранни инвестиционни инициативи; (3) институционализиране на икономически практики или такива с икономическа значимост; и (4) директно и привилегировано участие в имперската икономика на региона. Не предявявайки претенции за изчерпателност, статията цели да даде нови насоки в изследването на консулските институции като интегрална част от икономическото развитие на Югоизточна Европа в хода на XIX в., век на революции, контрареволуции и небивала експанзия на капитализма и националната идея (Hobsbawm, 1962; Hobsbawm, 1975; Hobsbawm, 1987; Anscombe, 2012).

Най-напред следва да подчертаем, че консулствата са сред първите институции, които поставят българските земи на европейската дипломатическа и икономическа карта. Разбира се, това не означава, че в Европа отсъства съзнание за българските земи преди появата на консулски представителства – богатата пътеписна и картографска традиция, дипломатическа кореспонденция, а и нестихваща търговска дейност са свидетелства за значимостта на региона през предходните векове (Alexandrova, Zaimova, Alexieva, 2020; Balcheva, 2020). Но търговските инициативи се водят от частни лица, а военните, инженерните и военноморските агенти на Европа в Ориента не са постоянни представители – те изпълняват определени мисии в служба на държавните министерства и обикновено по силата на

международни споразумения (Kostov, 2015). В случая с консулствата са налице **първите постоянни представителства на европейски държави извън османската столица** – феномен от огромна значимост за Османския свят. Впрочем, тази интеграционна дейност на консулствата не е нещо изключително за Османската империя – тя е важно явление и в държави, които не се числят към европейската общност или Близкоизточния свят.

Следствията от това постоянно чуждодържавно присъствие в османските провинции за икономическото развитие на империята са комплексни. От една страна, консулствата допринасят за намаляване на дипломатическия риск от конфликт и за ограничаване на стопанските загуби в хода на въоръжена конфронтация. Като агенти на международното право, консулите съблюдават спазването на дипломатически конвенции, което е от особена важност в контекста на блокади и ембарго – често срещани явления в контекста на войните от XIX в. Тяхната умиротворителна функция изглежда още по-значима на Балканите, където създаването на нови държави през XIX в. носи необходимостта от постоянни представителства, които да осигурят приемственост след изтощителните войни за независимост.

От друга страна, поради своята неприкосновеност консулите често попадат в центъра на обществено негодувание и дипломатически конфликти. В случая особено проблематична се оказва липсата на реципрочност в отношенията между Османската империя и европейските държави. Реципрочността се смята за важен инструмент за спазване на международните конвенции и допринася за мирното разрешаване на конфликти (Watson, 2002, pp. 177, 269–272; Alloul, Martykánová, 2021, pp. 1020–1024). Но при положение, че Османската империя не разполага с адекватни консулски представителства в чужбина, нейните начини да противодейства на чуждестранни консулски политики са ограничени и като последно средство османските власти достигат до отзоваване на консули, а понякога и до физическа саморазправа – нещо, считано за неприемливо в европейския дипломатически свят. Тук следва да споменем, че ако назначаването на консули не е гаранция за мир, то отзоваването им често предвещава военна конфронтация, а нарушаването на имунитета им дестабилизира международните отношения далеч отвъд пределите на засегнатите нации (Gradeva, Kuneralp, 2019).

Няма как подобни политики да не окажат отрицателно влияние върху икономическия просперитет на дадена държава – затова и създаването на нови държави на Балканите води до намаляване на насилието срещу консулски служители, до по-голяма реципрочност в консулските отношения, а оттам и до по-благоприятен макроикономически климат (макар това понятие да е неизвестно през XIX в.). Веднъж установили се като неизменна част от институционалната инфраструктура на региона, консулствата оказват важно (като цяло положително, но в някои аспекти и отрицателно) влияние в развитието му. Присъствието им в големите

градове води до концентрация на капитали и подпомага **вътрешната и външна икономическа интеграция** на българските земи. Консулите способстват за тази вътрешна икономическа интеграция, като поставят свои вицеконсули и търговски представители в по-малки населени места под своята юрисдикция, като обвързват тези подчинени институции в една информационна мрежа, или като лично обхождат населените места под своя юрисдикция. Така например, британските консули усърдно набират сведения за Добруджа в навечерието на Кримската война в опит да предоставят по-конкретна информация за състоянието на османските сили и укрепления – което ще се окаже фактор за успеха на Великобритания във войната и за привилегированата ѝ позиция в следвоенното възстановяване на регионалната икономика (Spasov, 2017).

В допълнение, чрез поставянето на фокус в чуждестранните инвестиционни инициативи, напр. в строежа на ж.п. линии и телеграфни връзки, консулите помагат за вътрешното и външното интегриране на българските земи (т.е. с останалите части от българското землище, но и с такива в други части на империята и извънимперски региони). Те благоприятстват тази интеграция посредством институционализирането на определени практики, които са от икономическо естество (напр., консулски доклади за икономическото развитие на дадена провинция) или с важно икономическо измерение (напр., консулски земеописания, стандартизиране на паспорти и миграционни списъци) (Simeonov, 2023; Roussev, 2021a).

Същевременно с тази регионална дейност, консулствата допринасят и за външноикономическата интеграция на българските земи. Консулствата са транснационални институции – това, че държави като Франция, Великобритания, Австрия (Австро-Унгария), Италия, Белгия или Прусия (Германия) разполагат с консулства в различни региони, допринася за създаването на трайни икономическо-дипломатически връзки, взаимодействия и мрежи, които стимулират както определен регион, така и различни региони, нерядко разделяни от стотици или дори хиляди километри. Подобно на дипломатическата интеграция на периферията, подобна транс-регионална интеграция също не е балканска особеност – тя е присъща на институционалната динамика на консулството въобще. Нещо повече, с установяването на консулско кариерно развитие около средата на XIX в. Балканите се превръщат в своеобразна люпилня за чуждестранни консули. Някои от тях ще пристигнат на Балканите с дългогодишен опит от други европейски или азиатски територии, а други ще пренесат балканския си опит в Азия или дори Америка – с което се интернационализират и консулските обичаи и привички, които тези представители практикуват.

Тъй като беше загатнато потенциално отрицателното влияние на консулите за икономическата стабилност и икономическия растеж, следва да откروим какви са обичайните му проявления. На първо място, голяма част от консулските доклади предават състоянието на военните и укрепителни дейности в рамките на

съответните юрисдикции, предоставяйки на военните министерства важни разузнавателни сведения, които да послужат в разрушителните конфликти от средата и края на XIX в. Докато военното разузнаване може да допринесе за по-добрата подготовка и по-бързия завършек на военни конфликти, то може и да разкрие беззащитността на определена държава или да доведе до видимото надмощие на една сила над останалите (Roussev, 2019; Roussev, 2021).

Вредни за икономическия растеж са и консулските искания за увеличаване на военноморското присъствие на чужди държави по балканските брегове, с което се увеличава несигурността в региона и се загатва или повишава рискът от военни конфликти. Тези прекеждия пред мирното протичане на търговския обмен нарастват поради липсата на общоустановени механизми за разрешаване на междудържавни спорове в условията на динамичен дисбаланс на силите, какъвто е налице в контекста на задълбочаващия се Източен въпрос около средата на XIX век. Въвеждането на силови средства за разрешаване на търговски конфликти, на Балканите и другаде, не създава предпоставки за предсказуем икономически растеж, а повишавайки инвестиционния риск, подкопава институционалната интеграция на региона в общеевропейското икономическо пространство (Greif 2006, pp. 174, 184–186, 203–204). Тук е редно да отбележим, че именно следвоенната интеграция на консулски институции в международния ред – напр. в рамките на Парижкия мирен договор или Берлинския конгрес – благоприятства възстановяването на търговските взаимоотношения и макроикономическия климат, доколкото на тези споделени институции са възложени конкретни функции в тази насока. По този начин, устоялите на военни конфликти институции укрепват с всеки следващ конфликт, превръщайки се в неизменна част от регионалната инфраструктура.

Най-сетне, особено неблагоприятни за икономическия просперитет на региона се оказват консулските сплетни около различни търговски привилегии за съответната чуждестранна диаспора, които нерядко прерастат в опити за установяване на монополни отношения. Използвайки различни форми на дипломатически натиск – от „меки“ средства, като подкупи под формата на подаръци за местните власти, до военни заплахи, – консулите се стремят не толкова към подобряване на цялостното икономическо развитие на Балканите, колкото към осигуряване на предимства за съответното търговско съсловие и подобряване на вносно-износния баланс в полза на изпращащите ги страни (Tonev, 2003).

Най-сетне нека отправим поглед и към считаната за регионална особеност екстериториална юрисдикция на консулствата в Османската империя – какво е значението ѝ за икономическото развитие на българските земи и Балканите? Темата за екстериториалната юрисдикция в Османската империя е добре проучена, като все повече историците започват да я разглеждат отвъд парадигмата на доминация и хегемония – макар подобни парадигми да не са лишени от смисъл в опита

да обхванем еволюцията на империята в епохата на Танзимата (Kuran, 2011, pp. 209–253). Така или иначе, именно този период е ключов за преосмислянето на екстериториалните институции, тъй като в хода на неговата реформена дейност се преразглежда и режимът на капитулациите – зародишът на екстериториалността и нейната най-явна манифестация, консулските институции (вж. Roussev, 2015, pp. 336–343; Roussev, 2018).

Тук следва да подчертаем, че привидната специфика на чуждестранните консули в Османската империя не е абсолютна – в случая става дума за определени практики, които са ситуативно обусловени и могат да носят определени предимства за икономическия растеж в определен регион. Преди всичко е важно да отбележим, че на чуждестранните вицеконсули и консулски агенти в Османската империя, подобно на редица други страни, не е забранено участието в търговия. Това важи и за някои от консулите, като в протекция на ранния XIX в. в европейските държави се водят неспирни спорове относно нуждата от забрана на консули, или дори вицеконсули, да участват в стопанска дейност (Simeonov, 2021).

В този смисъл, развитието на Балканите отразява общоевропейски тенденции, а чуждестранните консули рядко срещат съпротива от страна на централните власти при завързването на връзки с търговското съсловие. Напротив – такива връзки се поощряват, а предвид наличието на сравнително малко чуждестранни търговци по българските земи, възможните претенции от тяхна страна срещу консулската безпристрастност обикновено не са определящ фактор. Всъщност, с безпрецедентния възход на свободната търговия на Запад от началото на XIX в. възможността за разгръщане на икономическа дейност посредством консулско покровителстване изглежда повече от всякога като благоприятна предпоставка за икономически растеж (Gallagher, Robinson, 1953).

Това, което отличава Балканите от останалите части на Европейския континент, са капитулационните споразумения, даващи определени привилегии и права за безмитна търговия, които биват повсеместно премахнати с установяването на независимостта. Тези капитулационни споразумения водят началото си още от периода на османска експанзия в Късното средновековие (Mansel, 2011, pp. 8–10). Те са израз на имперско благоволение, на стремеж за привличане на чуждестранен капитал, може би и с идеята да се олекоти държавния апарат, делегирайки споровете между чужденци на техните представители – консулите и техните пълномощници (Kuran, 2011, pp. 209–210). Но докато режимът на капитулациите изглежда целесъобразен с оглед на идеологията и стратегията на Османската империя до XIX в., то все по-неизгодната позиция на империята и интеграцията ѝ в европейския дипломатически свят налагат различен подход, който изглежда несъвместим с целепологането от по-ранния период (De Goev, 2014, p. 35).

Отживялостта на капитулационния режим е разпозната от редица османски реформатори, които надигат все по-настоятелни гласове за промяна в хода на XIX

в., но чуждестранните сили ревностно защитават своите привилегии. Новата система на бератлиите, въведена от реформатора Селим III, предоставя алтернатива на дълбоко загнездили се в империята консулски мрежи (Georgieva, Todorov, 2021). Но консулите продължават да използват своите берати и поставят протекцията във важни стопански центрове, разширявайки и съгъстявайки съществуващи дипломатически и икономически мрежи.

Решително предимство за консулите в търговската надпревара предоставят редица институционални привилегии за безмитен внос на стоки, което буди негодуванието на търговското съсловие и намалява конкурентността на съответния пазар (De Goeu, 2014, p. 34). Премахването на тези консулски привилегии за безмитен внос е една от основните задачи, които си поставят новите балкански държави в хода на XIX в. Ограничавайки зловредното влияние на атавистичните капитулации, балканските държави в края на XIX – началото на XX в. създават подходящ климат за урегулирането на търговски взаимоотношения, включително посредством сключването на консулски конвенции и митнически споразумения, които поставят основите на съвременната макроикономическа инфраструктура на региона (Consulate, 2016, pp. 7–9; Fujinami, 2020).

В заключение можем да затвърдим ролята на консулствата като важни, макар и нееднозначни, фактори за икономическия растеж по българските земи в епохата на Възраждането. Тяхната значимост несъмнено е обусловена от многовековните институционални практики, норми и конвенции, които благоприятстват загнезждането им в стопанските и търговските процеси на Балканите. Макар тези институционални атрибути да подлежат на усилен преобразувания в хода на Танзимата, те предоставят великолепни възможности за предприемчиви европейски представители да узаконят търговските си инициативи, да заобиколят неизгодни митнически тарифи и да обвържат отделни градски периферии в една взаимосвързана мрежа, която все повече започва да изглежда като едно общо икономическо пространство. Във война и мир, консулите се оказват неразривна част от икономическото развитие на Югоизточна Европа от средата на XIX в., както и от съпътстващия го процес на икономическа интеграция, чиито последици усещаме и днес, като членове на една модерна европейска общност.

REFERENCES:

Alexandrova, A., Zaimova, R., Alexieva, A. (eds) 2020. *The Long Eighteenth Century 3: Books as Events in Europe and the Ottoman Empire (17th – 19th Centuries)*. Sofia: Bulgarian Society for Eighteenth-Century Studies. [Александрова, А., Заимова, Р., Алексиева, А. (съст.) 2020. *Дългият осемнадесети век 3. Книгите като събития в Европа и Османската империя (XVII–XIX век)*. София: Българско общество за проучване на осемнадесети век].

Alloul, H., Martykánová, D. 2021. Introduction: Charting New Ground in the Study of Ottoman Foreign Relations. *The International History Review*, vol. 43, no. 5, pp. 1018–1040.

Anscombe F. 2012. The Balkan Revolutionary Age. *Journal of Modern History*, vol. 184, no. 3, pp. 572–606.

Balcheva, A. (ed.) 2020. *The Culture of Travelling in the European Southeast*. Sofia: IBTsT–BAN. [Балчева, А. (съст.) 2020. *Култура на пътуването в Европейския Югоизток*. София: ИБЦТ–БАН].

Consulate of the Kingdom of Serbia in Serres 1897–1900. History of Serbian Diplomacy – Documents, 2016. Belgrade: Archives of Serbia. [Конзулат Краљевине Србије у Серезу 1897–1900. *Историја српске дипломатије – документа*, 2016. Белград: Архив Србије].

Daskalov, R. 2006. Problematizing the Revival. In: Mishkova, D. (ed.) *The Balkan 19th century. New readings*. Sofia: Riva, pp. 159–164. [Даскалов, Р. 2006. Проблематизация на Възраждането. В: Мишкова, Д. (съст.). *Балканският XIX век. Други прочити*. София: Рива, с. 159–164].

De Goey, F. 2014. *Consuls and the Institutions of Global Capitalism, 1783–1914*. London: Pickering & Chatto.

Dimitrov, S. 1955. The Chiflik Economy in Bulgaria in the 1850s–1870s. *Istoricheski pregled – Historical Review*, vol. 11, no. 2, pp. 3–34. [Димитров, С. 1955. Чифлишкото стопанство в България през 50–70 години на XIX в. *Исторически преглед*, т. 11, кн. 2, с. 3–34].

Fujinami, N. 2020. Arbitrating Capitulations: Small Versus Barbarous in the 1901 Greco-Ottoman Consular Convention. *Jus Gentium: Journal of International Legal History*, vol. 5, no. 2, pp. 431–451.

Gallagher, J., Robinson, R. 1953. The Imperialism of Free Trade. *The Economic History Review. New Series*, vol. 6, no. 1, pp. 1–15.

Gandev, Ch. 1962. *The Birth of Capitalist Relations in the Chiflik Economy of Northwestern Bulgaria in the 18th Century*. Sofia: BAN. [Гандев, Х. 1962. *Зараждане на капиталистическите отношения в чифлишкото стопанство на Северозападна България през XVIII в.*, София: БАН].

Georgieva, G., Todorov, N. 2021. Social and Professional Networks of Beratli Merchants. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*, vol. 6, pp. 13–28. [Георгиева, Г., Тодоров, Н., 2021. Социални и професионални мрежи на търговците бератлии. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, т. 6, с. 13–28].

Gradeva, R., Kuneralp, S. 2019. The Murder of the Consuls in Salonica, 1876: the Bulgarian Trace. In: Konstantinova, Y., Danova, N., Zhelev, Y. (eds.) *Thessaloniki and*

the Bulgarians: History, Memory, Present. Sofia: IBTsT-BAN, pp. 337–376. [Градева, Р., Кунералп, С., 2019. Убийството на консулите в Солун, 1876 г. българската следа. В: Константинова, Ю., Данова, Н., Желев, Й. (съст.). *Солун и българите. История, памет, съвремие*. София: ИБЦТ-БАН, с. 337–376].

Greif, A. 2006. *Institutions and the Path to the Modern Economy Lessons from Medieval Trade*. New York: Cambridge University Press.

Hinkov, Ch. 1947. *Economic Factors for the Bulgarian Revival*. Sofia: Ministry of Information and Arts. [Хинков, Х. 1947. *Стопански фактори за Българското възрождане*. София: Министерство на информацията и на изкуствата].

Hobsbawm, E. 1962. *The Age of Revolution: Europe 1789–1848*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. 1975. *The Age of Capital: 1848–1875*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Hobsbawm, E. 1987. *The Age of Empire: 1875–1914*. London: Weidenfeld & Nicolson.

Hristov, Ch. 1964. Application of the Capitalist Mode of Production in Bulgarian Agriculture in the 1960s and 1970s. *Istoricheski pregled – Historical Review*, vol. 20, no. 1, pp. 78–86. [Христов, Х. 1964. Прилагане на капиталистическия начин на производство в българското селско стопанство през 60-те и 70-те години на XIX в. *Исторически преглед*, т. 20, № 1, с. 78–86].

Kostov, A. 2015. *From Craft to Profession. Engineering in the Balkans from the Beginning of the 18th Century to the First World War*. Sofia: Paradigma. [Костов, А. 2015. *От занаят към професия. Инженерството на Балканите от началото на XVIII до Първата световна война*. София: Парадигма].

Kuran, T. 2011. *The Long Divergence: How Islamic Law Held Back the Middle East*. Princeton: Princeton University Press.

Mansel, P. 2011. *Levant: Splendour and Catastrophe on the Mediterranean*. New Haven: Yale University Press.

Natan, J. 1957. *Economic History of Bulgaria*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Натан, Ж. 1957. *Стопанска история на България*. София: Наука и изкуство].

Pantev, A. 1972. *England against Russia in the Balkans, 1879–1894*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Пантев, А. 1972. *Англия срещу Русия на Балканите, 1879–1894*. София: Наука и изкуство].

Preshlenova, R. 2023. Russia in the Balkans at the End of the 19th and the Beginning of the 20th Century. On the Economic Impotence of an Empire. In: Georgieva, T., Konstantinova, Y. (eds), *Russia: Balkan Perspectives (19 – 20 cc.)*. Sofia: IBTsT-BAN, pp. 198–224. [Прешленова, Р. 2023. Русия на Балканите в края на XIX и началото на XX в. За икономическата немощ на една империя. В: Георгиева, Т., Константинова, Ю. (съст.). *Русия: погледи от Балканите (XIX – XX в.)*. София: ИБЦТ-БАН, с. 198–224].

- Radkova, R. 1983. *The Bulgarian Intelligentsia during the Revival (18th – First Half of the 19th Century)*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Радкова, Р. 1983. *Българската интелигенция през Възраждането (XVIII – първа половина на XIX в.)*. София: Наука и изкуство].
- Roussev, I. 2015. *The Commercial Modernity of the Bulgarian Revival as Culture and Practice*. Sofia: Rovita. [Русев, И. 2015. *Търговската модерност на българското възрождане като култура и практика*. София: Ровита].
- Roussev, I. 2018. The Commercial Law Institutes during the Bulgarian National Revival Period – between the Traditions and the Modernity. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*, vol. 3, pp. 9–22. [Русев, И. 2018. Търговско-правните институти през епохата на Българското възрождане – между традициите и модерността. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, Т. 3, с. 9–22].
- Roussev, I. 2019. Wartime Crisis? The Crimean War (1853–1856) – the Different War. *Proceedings of the Centre for Economic History Research*, vol. 4, pp. 52–65. [Русев, И. 2019. Криза по време на война? Кримската война (1853–1856) – различната война. *Известия на Центъра за стопанско-исторически изследвания*, т. 4, с. 52–65].
- Roussev, I. 2021. Varna and the Crimean War. *The Routledge Handbook of the Crimean War*. London: Routledge, pp. 303–309.
- Roussev, I. 2021a. The telegraph in the Crimean War. *The Routledge Handbook of the Crimean War*. London: Routledge, pp. 310–319.
- Simeonov, S. 2021. Jacksonian Consular Reform and the Forging of America’s First Global Bureaucracy. *Journal of Policy History*, vol. 33, no. 4, pp. 401–428.
- Simeonov, S. 2023. The Austrian Vice-Consulate in Russe and the Hungarian Revolution of 1848–1849. *History*, vol. 31, no. 1, pp. 36–48. [Симеонов, С. 2023. Австрийското вицеконсулство в Русе и Унгарската революция през 1848–1849 година. *История*, т. 31, № 1, с. 36–48].
- Spasov, R. 2017. The Human Factor in British Foreign Policy in the Context of the Bulgarian Lands under Ottoman Rule, 1833–1860. *Anamnesis*, vol. 1, pp. 1–25. [Спасов, Р. 2017. Човешкият фактор в британската външна политика в контекста на българските земи под османска власт 1833–1860. *Анамнеза*, т. 1, с. 1–25].
- Todorov, N. 1972. *The Balkan City, 15th – 19th Centuries*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Тодоров, Н. 1972. *Балканският град, XV–XIX век*. София: Наука и изкуство].
- Tonev, V. 2003. Dobrudzha in the Politics of the Great European States after the Crimean War (1853–1856). In: Tonev, V. (ed.), *Sources for the History of Dobruja, 1853–1878. Foreign Documents*, vol. 4. Sofia: Vekove, pp. 5–25. [Тонев, В. 2003. Добруджа в политиката на големите европейски държави след Кримската война (1853–1856). В: Тонев, В. (съст.). *Извори за историята на Добруджа, 1853–1878. Чуждестранни документи*, т. 4. София: Векове, с. 5–25].

Tsvetkova, B. 1972. *Studies of the Urban Economy in the 15th – 18th Centuries*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Цветкова, Б. 1972. *Проучвания на градското стопанство през XV–XVIII в.* София: Наука и изкуство].

Vasileva, N. 2020. *The Rivalry between Russia and Great Britain in Eastern Rumelia, 1878–1885*. Istanbul: Yeditepe Publishing.

Vezenkov, A. 2006. Evident Only at First Glance: „The Bulgarian Revival“ as a Separate Era. In: Mishkova, D. (ed.), *The Balkan 19th century. New readings*. Sofia: Riva, pp. 82–127. [Везенков, А. 2006. Очевидно само на пръв поглед: „Българското възрождане“ като отделна епоха. В: Мишкова, Д. (съст.). *Балканският XIX век. Нови прочити*. София: Рива, с. pp. 82–127].

Watson, A. 2002 [1992]. *The Evolution of International Society: A Comparative Historical Analysis*. London: Routledge.

Correspondence address:

Simeon A. Simeonov, Associate Professor, PhD

Institute of Balkan Studies and Centre of Thracology,

Bulgarian Academy of Sciences

45, Moskovska Str. 1000 Sofia

Email: simeon_simeonov@alumni.brown.edu

Web of Science Researcher ID: AAR-6681-2021

ORCID ID: 0000-0002-5358-2804